

Ve jménu zákona otevřete klauzuru

Pronásledování Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v 50. letech 20. století

ANNA MACOURKOVÁ

Brzy ráno 15. srpna 1952 přijela na dvůr Nemocnice Pod Petřínem dvě nákladní auta, která měla odvézt majetek sester boromejek, zproštěných krátce před tím výkonu služby v nemocnici. Sestry již čekaly připravené, včetně těch starých a nemocných, které byly jako první rozvezeny autobusy do mimopražských nemocnic a charitních domů. Mladší sestry nastoupily pod dozorem do jiného autobusu, který je s jejich osobními věcmi, peřinami a matracemi odvezl do Trutnova, kde měla začít jejich pracovní převýchova. Od událostí roku 1952, které ukončily stoleté působení boromejek ve zdravotnictví, právě uplynulo šedesát let.

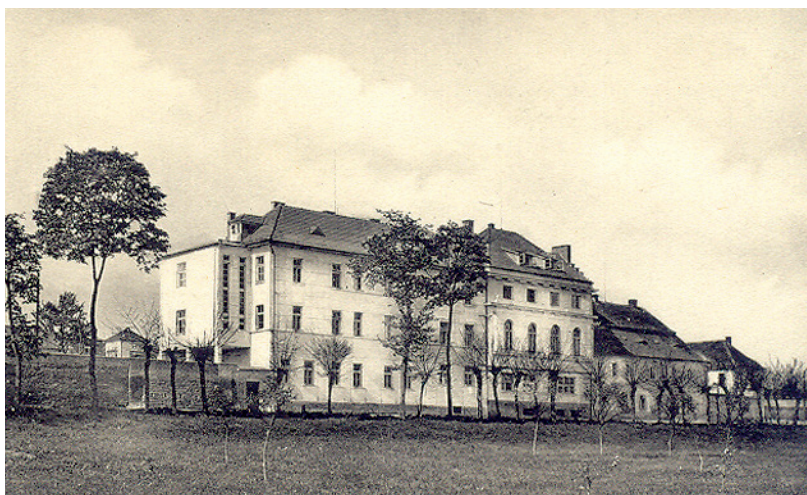
Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského plnila již od svého založení nezastupitelnou úlohu v péči o nemocné, chudé a osiřelé a v českých zemích založila několik nemocnic, desítky charitních domů, sirotčinců a školských zařízení. Politické a společenské změny po roce 1945 a především nástup komunistů k moci v únoru 1948 však jejich působení nejprve omezily, až je nakonec na několik desítek let přerušily.

Kongregace vznikla po třicetileté válce ve francouzském městě Nancy v Lotrinsku a její činnost byla od počátku spojena s pomocí lidem postiženým válečným utrpením. Podnět k jejímu založení dal advokát Joseph Chauvenel, který onemocněl při dobrovolném ošetřování nakažených morem a před smrtí v roce 1651 od-

kázal veškeré své jmění chudým. Jeho otec Emanuel Chauvenel vyplnil jeho poslední vůli založením církevní nadace, jejíž vývoj začíná sepsáním zakládací listiny 18. června 1652 v Nancy. Ještě též rok schválil nově založené církevní společenství generální vikář z Toulouse Mons. Jean Midot, roku 1663 byla kongregace znovu potvrzena a schválena státem. Sestry se ve Francii věnovaly především pečovatelské službě, ošetřovatelství v nemocnicích a v menší míře také výchově a vyučování mládeže. Jejich patronem se stal Karel Boromejský (1538–1584), kardinál a milánský arcibiskup, v jehož životě našly sestry z Nancy vzor a inspiraci. Biskupské heslo Karla Boromejského „Humilitas“ neboli „Pokora“ se stalo heslem nově vzniklé kongregace.¹

Během dalších dvou století se povědomí o zdravotnické činnosti Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského rozšířilo do dalších zemí. V roce 1834 přišla do Nancy žádost o proškolení sester od univerzitního profesora Aloise Klara, spoluzakladatele ústavu slepých v Praze.² Do noviciátu v Nancy a současně i do praktického výcviku ve zdravotnictví nastoupily čtyři české dívky.³ Když se v roce 1837 vrátily spolu se dvěma francouzskými sestrami do Prahy, ústav pro nevidomé se po smrti svého zakladatele nacházel v ekonomické krizi. Díky finanční pomoci knížat Heleny a Františka Lobkowiczových se ale udržel a s ním i činnost českých sester boromejek.⁴ Českou řeholi schválil na popud pražského arcibiskupa Bedřicha kardinála Schwarzen-

- 1 Boromejky užívají pro svoji kongregaci latinskou zkratku SCB (Sorores Caroli Borromei), která se používá i v této studii – zejména v citacích ze soukromého kongregačního archivu.
- 2 Alois Klar (1763–1833), německý filolog a univerzitní profesor v Praze, se roku 1807 podílel na založení ústavu pro slepé děti a roku 1832 na vzniku po něm nazývaného ústavu pro zaopatřování a zaměstnání slepců.
- 3 Těmito čtyřmi novicami byly Terezie Walterová, Františka Fickerová, Terezie Preinfalková a Jana Němcová. Poslední jmenovaná sestra Marie (dále jen SM) Eufemie Jana Němcová byla později v letech 1852–1889 druhou generální představenou pražské kongregace boromejek. *Soukromý netříděný archiv Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského* (dále jen archiv SCB), *Kronika Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského* (dále jen *Kronika SCB*).
- 4 Sourozenci Helena (1805–1856) a František Jiří (1800–1858) příslušeli do mělnicko-hořínkové knížecí sekundogenitury Lobkowiczů.

Nemocnice Pod Petřínem v 50. letech, sirotčinec v Nové Říši u Telče v roce 1900 a nemocnice Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Mělníce ve 20. letech Foto: archiv SCB

berga v roce 1841 papež Řehoř XVI. a první generální představenou v Čechách se stala francouzská sestra Marie Terezie Helsigová. Přijímání dalších členek vedlo k zakládání nových poboček a také ke vzniku mateřského domu, tzv. mateřince, na Malé Straně pod Petřínem.

Jak u vybudování mateřince v Praze, tak u založení významné mělnické pobočky a tamější nemocnice stáli sourozenci Lobkowiczové, kteří v roce 1841 zakoupili pozemky v Mělníce-Podolí ke stavbě charitního útulku a kláštera pro sestry. Nemocnice v Mělníce začala fungovat téhož roku a v roce 1856 předal kníže František Lobkowicz veškeré ústavní budovy i s pozemky boromejkám do vlastnictví za účelem péče o nemocné.⁵ Řádové nemocnice byly nejstarší a nejproslulejší soukromé nemocnice. K vyhlášenému a největšímu pražskému špitálu Milosrdných bratří Na Františku (založen 1620) či nemocnici alžbětinek Na Slupi pro ženské pacientky přibyla v letech 1851–1854 Nemocnice Pod Petřínem, kterou ve Vlašské ulici založily sestry boromejky. V roce 1855 uzavřely smlouvu s pražskou všeobecnou nemocnicí o převzetí určitého počtu pacientů

František Jiří byl vojákem a diplomatem v Berlíně, Petrohradě a Istanbulu. Po smrti bratra Augusta Longina v roce 1842, který měl v držení např. Mělník či Rožďalovice, rezignoval na vojenskou a politickou kariéru a ujal se správy bratrova majetku a poručnictví jeho nezletilých dětí. Se sestrou Helenou držel František Jiří rožďalovické panství. KASÍK, Stanislav – MAŠEK, Petr – MŽYKOVÁ, Marie: *Lobkowiczové – dějiny a genealogie rodu*. Veduta, České Budějovice 2002.

5 Darovací listina Františka Jiřího Lobkowicze z 8. prosince 1856. Archiv SCB. Více k historii mělnické nemocnice viz PITELKOVÁ, Lucie: Příspěvek k historii kláštera a nemocnice Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Mělníku-Podolí. In: *Confluens. Sborník historických a vlastivědných prací z Mělnicka*, 2007, č. 6, s. 165.

Boromejky ošetřující nemocné vojáky v tachovském lazaretu. Na snímku vpravo učitelský sbor z pražské Malé Strany, první polovina 40. let.

Foto: archiv SCB

a petřínská nemocnice se tak stala lokálním zdravotnickým zařízením pro Malou Stranu a Hradčany.⁶

Největšího rozmachu dosáhla kongregace před druhou světovou válkou, kdy působila na celém území bývalého Rakouska-Uherska ve 120 místech v počtu 1500 sester. Polovina z nich pracovala v nemocnicích a ostatní se věnovaly jiné sociální nebo pedagogické činnosti. Během druhé světové války se boromejky podle svých možností zapojily do podpory domácího odboje – poskytovaly pomoc rodinám těch, kteří skončili v nacistickém vězení, a v nemocnicích a filiálních domech ukrývaly hledané osoby.⁷ V květnu 1945 se Nemocnice Pod Petřínem a celá kongregace zapojily do osvobozovacích bojů – sestry pomáhaly na stanicích první pomoci nebo při ošetřování raněných převezzených

do nemocnice. Tři sestry ze Slaného také odjely pečovat o osvobozené vězně do bývalé věznice Gestapa Tezevín. Odtud, ale i z jiných koncentračních táborů byly do pražské řádové nemocnice dopraveny čtyři stovky vězňů nakažených nejčastěji skvrnitým tyfem.⁸

LÉTA 1945–1948

Konec druhé světové války znamenal pro kongregaci několik výrazných změn. Již 1. května 1945 složila svůj úřad generální představená Klementina Zaunmüllerová, odevzdala vedení do rukou české vikářky Silvestriny Šímové a jako jedna z prvních německých sester opustila republiku. Kvůli státoprávním změnám a úpravě hranic došlo k novému uspořádání provincií – 5. května 1945 zanikla

rakouská provincie a dvě zbývající provincie v ČSR, severní a jižní, byly zrušeny, aby byly jako tzv. filiální domy převedeny pod přímé vedení pražského generálního mateřince. S účinností od 1. června 1946 byl ze všech klášterních domů Milosrdných sester sv. Karla Boromejského na území československého státu zřízen jeden Institut, v jehož čele měla stát generální představená se svou radou.⁹ Tato generální rada sjednocené kongregace byla jmenována 24. srpna 1946 a novou generální představenou byla zvolena Bohumila Žofie Langrová.¹⁰

Němečtí duchovní a řádové osoby měly podle pokynů ministerstva vnitra z listopadu 1945 podléhat odsunu německého obyvatelstva. Značná část řeholníků a řeholnic německé národnosti také v průběhu let 1945–1946 dobrovolně odešla na území Německa

6 MÁŠOVÁ, Hana: *Nemocniční otázka v meziválečném Československu. Moderní pojetí role nemocnice, jak se formovalo a postupně realizovalo v období první republiky*. Karolinum, Praha 2005, s. 95. Více in: SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila: *Pražské špitály a nemocnice*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999; HLAVÁČKOVÁ, Ludmila – SVOBODNÝ, Petr – BŘÍZA, Jan: *Dějiny Všeobecné fakultní nemocnice v Praze 1790–2010*. Všeobecná fakultní nemocnice v Praze, Praha 2011.

7 Podle zprávy ze dne 18. 1. 1946 o činnosti boromejek v období okupace obstaraly sestry v Brně přechod hranic do Maďarska pro jednoho československého vysokoškoláka a podporovaly vězně koncentračních táborů zasláním potravinových balíčků. Od 10. 6. 1944 byl po čtyři měsíce u brněnských boromejek v Údolní 39 ukrýván pronásledovaný partyzán. *Archiv SCB*, Zpráva pro Československý Červený kříž ze dne 18. ledna 1946. Srov. SCHILDBERGEROVÁ, Assumpta: Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského. In: VLČEK, Vojtěch (ed.): *Ženské řehole za komunismu 1948–1989. Sborník příspěvků z konference pořádané Konferencí vyšších představených ženských řeholí v ČR a Českou křesťanskou akademií dne 1. října 2003 v kostele sv. Voršily v Praze*. Matice cyrilometodějská, Olomouc 2005, s. 216.

8 *Archiv SCB*, Informace o činnosti pro vězně a raněné bojovníky Okresnímu národnímu výboru v Praze III. ze dne 7. června 1945.

9 Tamtéž, Rozdělení kongregace na provincie.

10 Bohumila Žofie Langrová (1896–1970) zastávala úřad generální představené v letech 1946–1970. Od roku 1952 byla vězněna, v roce 1960 propuštěna na amnestii. Po propuštění se znovu ujala vedení rozbité kongregace.

a Rakouska, části z nich se ale týkaly výjimky z odsunu a jeho odklad. Šlo především o německé sestry pracující ve zdravotnictví. Podle výnosu ministerstva vnitřní z července 1946 byly sestry různých kongregací německé národnosti pracující v nemocnicích, starobincích aj. toho času prakticky nenahraditelné. Jejich odsun by vážně ohrozil provoz těchto ústavů. Dále nelze zmíněné sestry považovat za živel politicky nebezpečný, a to ani v přítomnosti, ani pro budoucnost.¹¹ V roce 1947 tak zůstávalo v ČSR přibližně 1500 německých řeholnic, které pracovaly v nemocnicích a sociálních ústavech. V letech 1945 až 1947 bylo odsunuto 332 boromejek. Některé filiální domy tak musely být pro nedostatek sester zrušeny.¹²

I přes rychlé odstoupení německé představené Klementiny Zaunmüllerové nastaly potíže s řádovým majetkem. Některé mužské i ženské řády podléhaly dekretům o národních správách a konfiskaci majetku Němců, Maďarů, kolaborantů a zrádců. Dne 5. května 1945 byla na Nemocnici Pod Petřínem, do té doby ve výhradním vlastnictví kongregace, uvalena národní správa, která byla odvolána až rozhodnutím Zemského národního výboru v Praze po několika měsících sporů. I v některých dalších filiálních domech musely boromejky čelit udáním a neoprávněným požadavkům na zabránění budov. Místní národní výbory ve svých nárocích uváděly, že sestry za okupace porušily věrnost Československé republiky a vyvíjely činnost směřující proti státní suverénitě.¹³ Odkazovaly přitom většinou na údajnou nečinnost sester a nedostatečně využívané objekty. Stát se snažil omezovat zejména vychovatelskou a pedagogic-

Klementina Zaunmüllerová, generální představená boromejek v letech 1936–1945

Foto: archiv SCB

kou činnost ženských i mužských řeholí, a proto byly zabírány nejčastěji školní budovy. Před rokem 1948, po odsunu sester německé národnosti a po konfiskaci některých budov, zůstalo v majetku kongregace 33 filiálek u nemocnic, 12 starobinců, 11 mateřských škol, jedna obchodní škola, deset sirotčinců, ústav slepců v Praze a ženská věznice.¹⁴

PO ÚNORU

Změna politického uspořádání po únoru 1948 výrazně zasáhla do života a poslání nejen boromejek, ale všech církevních společenství. Konfliktky mezi církví a státem, které začaly již po roce 1945 kvůli chysta-

nému zákonu o jednotné škole či kvůli pozemkové reformě, se postupně vyhrcovaly, až dospěly k otevřenému boji, v němž komunistická strana, podpořená Informbyrem na jeho zasedání v Bukurešti v červnu 1948, hodlala zlomit politický vliv církve, zkonfiskovat církevní půdu a zestátnit školství.¹⁵ Stát prostřednictvím církevních zákonů dohlížel na činnost duchovních a jednotlivých kongregací; při ÚV KSČ byla zřízena tzv. Církevní šestka a zákonem č. 217/1949 Sb. také Státní úřad pro věci církevní (SÚC), který začal pracovat 18. října 1949. Po celé republice působili na krajských a okresních úřadech církevní tajemníci kontrolující duchovní činnost, došlo k likvidaci katolického tisku, k prvním perzekucím, přerušeny byly diplomatické styky mezi vládou a Vatikánem. Následovala likvidace řeholí, dobře organizovaných složek církve, a to prostřednictvím akce „K“ (Kláštery), jež měla zabrzdit další růst řeholí, omezit jejich vliv na mládež, vyprázdnit kláštery, zmenšit jejich počet, koncentrovat zbylé řeholníky na jednom místě, zúžit materiální základnu řeholí, regulovat jejich činnost, přerušit styky řeholí se zahraničím a také negativně naladit obyvatelstvo proti řeholím.¹⁶ Plán Církevní šestky na soustředění řeholníků schválilo předsednictvo ÚV KSČ již v srpnu 1949, konkrétní kroky k likvidaci mužských řeholí pak byly stvrzeny v lednu následujícího roku. Prvních 75 mužských klášterů bylo v rámci akce „K“ vyklizeno během první etapy v noci ze 13. na 14. dubna 1950, druhá etapa proběhla na konci dubna téhož roku. Celkem bylo internováno 2376 řeholníků.¹⁷

11 Archiv SCB, Opis výnosu ministerstva vnitřní z 12. července 1946. Více o odsunu německých duchovních a řeholníků STANĚK, Tomáš: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*. ISE, Praha 1993.

12 SCHILDBERGEROVÁ, Assumpta: *Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského*, s. 217.

13 Archiv SCB, Kronika SCB. Srov. SCHILDBERGEROVÁ, Assumpta: *Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského*, s. 218.

14 SCHILDBERGEROVÁ, Assumpta: *Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského*, s. 218.

15 KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. Doplněk, Brno 1993, s. 21.

16 BULÍNOVÁ, Marie – JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel (eds.): *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Díl I. Církevní komise ÚV KSČ („církevní šestka“): Duben 1949 – březen 1950*. ÚSD AV ČR – Doplněk, Brno 1994, s. 319.

17 KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*, s. 120. Srov. VAŠKO, Václav: *Dům na skále 1. Církev zkoušená. 1945 – začátek 1950*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2004, s. 57.

Po ukončení likvidace mužských klášterů, kterou vedení KSČ hodnotilo jako úspěšnou, přišly na řadu ženské řehole. Dne 14. července 1950 obdrželo předsednictvo ÚV KSČ návrh na postupnou internaci řeholnic, jenž byl přijat 28. srpna 1950. V té době již ale tzv. akce „VŽK“ (Vyklizení ženských klášterů) v českých zemích probíhala. Během tří měsíců, od července do září 1950, bylo přes čtyři tisíce sester ve dvou vlnách soustředěno do internačních středisek, mladší sestry byly posléze odděleny a nasazeny do průmyslu, novicky a kandidátky poslány domů. V jedné byla i tzv. akce „B“, v níž měly být všechny ženské řády a kongregace zcela zrušeny, ta však byla odvolána.¹⁸

Akce „VŽK“ se týkala jen části Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského. Mladší boromejky, pracující ve zdravotnictví, byly z akce zatím vyloučeny a do stále více se plnících domů v Albrechticích a ve Vidnavě se stěhovaly především starší a nemocné sestry. V provinciálním domě v Albrechticích bylo na konci září 1950 více než 120 sester, tedy dvojnásobek původního počtu. Jak vzpomínala sestra Regina Kaniová: *Nikde na chodbách, v místnostech ani v kapli nebylo k hnutí. Všude nábytek. Skříně po úzkých chodbách, jedna vedle druhé, v místnostech postel vedle postele. Kromě toho pytle nebo jiné balíky s prádlem apod., které nebylo kam uložit.*¹⁹ Zvláště starší sestry nesly stěhování velmi těžce. Byly vytrženy z důvěrně známého prostředí a v novém působišti zažívaly jen zmatek a nepohodlí. Ani stěhování do dalšího z centralizačních středisek, do Vidnavy, nebylo jednoduché. Dne 30. listopadu 1950 sem byly odvezeny staré a nemocné sestry z do-

movů v Praze na Smíchově. Ještě pár dní před jejich příjezdem sloužila část vidnavského objektu jako skladiště a musela být narychlo vyklizena a upravena pro nově příchozí. Noční příjezd byl pro všechny velmi náročný. Vidnavské sestry ani smíchovské ošetřovatelky nedokázaly samy přenést ležící sestry do připravených místností, takže museli pomoci myslivci, kteří zrovna tu noc pořádali ve městě oslavu. Místnosti nebyly dostatečně vytopeny a nábytek s matracemi a ložním prádlem dorazil až několik hodin po příjezdu sester.²⁰ Do obou míst byly stěhovány i sestry z jiných kongregací. V červnu 1951 tak ve Vidnavě pobývalo přibližně 250 řeholnic – boromejky, sestry de Notre Dame, sestry sv. Kříže, dominikánky a voršilky. Filiální domy, ze kterých byly boromejky vystěhovány, musely být pochopitelně zrušeny – jen do konce roku 1950 se zrušilo celkem 18 řeholních domů.²¹

Ze stěhování v roce 1950 byly prozatím vyloučeny sestry vykonávající službu v nemocnicích, v charitních domech a ve starobincích. Řeholnice nešlo tak rychle nahradit civilními pracovníci a na konci roku 1950 tak zůstávalo v nemocnicích přes 9000 sester z nejrůznějších řádů.²² Vynětí z internační povinnosti se z velké části týkalo také členek Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského. Stranické úřady se ale myšlenky na úplnou likvidaci řeholí nevzdávaly, takže činnost boromejek byla omezena nejprve postátněním nemocnic, posléze řadou represivních opatření. Ustavování tzv. Akčních výborů Národní fronty, vznikajících po celé republice ke kontrole podniků, úřadů a samozřejmě nemocničních a jiných zdravotnických zařízení,

proběhlo ve všech třech kongregačních nemocnicích – v Nemocnici Pod Petřínem v Praze, v Mělnice-Podolí a v Albrechticích. K zestátnění nemocnic došlo k 1. lednu 1949, ale ani v jednom případě to neznamenalo okamžité propuštění řádových sester ze zaměstnání. V bývalé soukromé nemocnici boromejek v Albrechticích pracovaly na tři desítky boromejek do roku 1953, v nemocnici v Kutné Hoře a v kongregačním zařízení v Mělnice-Podolí dokonce až do července 1959.

K dalším zásahům do fungování filiálních domů a státních nemocnic, ve kterých zůstaly boromejky jako ošetřovatelky, patřilo nasazování důvěrníků, nucení k účasti na stranických školeních či zrušení dosa- vadního způsobu odměňování. Na začátku roku 1951 si Státní úřad pro věci církevní stěžoval na nedostatečné pronikání do řeholních kolektivů v nemocnicích a požadoval, aby byl do nemocnic dosazen spolehlivý důvěrník, který by podával informace o postojích sester. Řádové sestry pracující v postátněných nemocnicích se dle požadavku SÚC měly zúčastňovat odborných školení a schůzí. Neúčast na nich se stala záminkou pro pozdější represe.²³

K narušení činnosti řeholnic v nemocnicích měl přispět i změněný způsob odměňování. Ke dni 1. ledna 1952 byl zrušen tzv. vestiiář, který sestry doposud chápaly spíše jako odměnu, a místo něj měly dostávat plat. Ze zprávy SÚC z listopadu 1952 však vyplývá, že několik měsíců po zavedení platu jej boromejky stále odmítaly převzít: *Stav v řadách boromejek se nadále nemění. Stále odmítají platy, vzpouzejí se jakémukoliv překládání, prostě neposlouchají.*²⁴ Sestrám

18 Archiv bezpečnostních složek, fond (dále jen f.) Historický fond MV (MV-H), inventární jednotka H-185, Návrh na provedení akce B.

19 Archiv SCB, Vzpomínky SM Reginy Kaniové, nedatováno.

20 Archiv SCB, Kronika SCB.

21 Tamtéž.

22 Národní archiv (dále jen NA), f. SÚC – dodatky 1949–1956, karton (dále jen k.) 198. Srov. KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*, s. 121.

23 NA, f. SÚC 1949–1956, k. 43, inventární číslo (dále jen inv. č.) 102.

24 Tamtéž, k. 2, inv. č. 45.

byl proto plat povinně ukládán na vkladní knížky a od dubna 1951 byly zaměstnané sestry vedeny v systému národního pojištění. Dokončení úkolu zbavit československé zdravotnictví řádových sester ale stále naráželo na nedostatek laického personálu. SÚC sice v hlavních bodech svého programu pro rok 1953 stanovil, že vymění *nejreakčnější řádové celky v nemocnicích*, což však nebylo možné kvůli finanční náročnosti a nedostatku civilních pracovních sil.²⁵ Výměna personálu byla zcela dokončena až na začátku šedesátých let, v případě boromejek šlo o rok 1959. Nejvíce výpovědi dostaly boromejky v roce 1956, a to ze Všeobecné nemocnice v Jindřichově Hradci, z Krajského ústavu národního zdraví v Českých Budějovicích, z nemocnic v Táboře, Písku a Strakonících. Od roku 1956 tak bylo nuceno zanechat své práce přes sto sester. Sestry z Fakultní nemocnice na Vinohradech a z nemocnice v Berouně dostaly výpověď v květnu a v červnu roku 1957. Představené mohly propuštěným sestrami zajistit místa v domovech důchodců a v ústavech sociální péče. Také Ústředí české katolické charity nabídlo boromejkám práci ve dvou zařízeních, z nichž si kongregace vybrala Ústav sociální péče v Podlesí v okrese Nový Bydžov. Nemocnice v Kutné Hoře byla v prosinci 1959 posledním zařízením, které boromejky opouštěly po jednatřice-

tileté činnosti v tomto městě.²⁶ Do listopadu 1989 mohly pracovat jen v sociálních ústavech pro přestálé a postižené či infekčně nemocné, neboť tam, jak vyplývá ze zprávy o činnosti SÚC, *nečiní působnost řeholnic obtíží*.²⁷

PROPUŠTĚNÍ Z NEMOCNICE POD PETŘÍNEM V ROCE 1952

Nejtragičtější se do paměti sester boromejek zapsal rok 1952. Na jeho začátku byla nejprve zatčena generální představená kongregace Bohumila Žofie Langrová, v létě pak byly hromadně propuštěny sestry z Nemocnice Pod Petřínem a vyvezeny buď do internace, nebo na práci do pohraničí, kde byly zaměstnány především v textilním průmyslu.²⁸ Jak již bylo uvedeno výše, ani po zestátnění kongregačních nemocnic v roce 1949 v nich boromejky nepřestaly pracovat. Byly však na svých pracovištích šikanovány, především od členů závodních rad. Podle nařízení SÚC se nesměly pohybovat mimo klášter bez povolení církevního tajemníka a každý odchod musely hlásit na vrátnici.²⁹ Zvláštní pozornosti se dostávalo mladým sestram, zařazeným podle návrhu SÚC mezi civilní ošetřovatelky, které je měly za odměnu 1000 Kčs přemluvit, aby opustily řád.³⁰ Dále SÚC vyžadoval, aby se řeholnice účastnily odborových školení a schůzí.³¹ Na začátku srpna 1952 bylo patnáct starších a zkuše-

ných sester z Nemocnice Pod Petřínem povoláno na postgraduální studium do České Kamenice. Sestry věděly, že se jedná spíše o politické školení, a odmítly se ho zúčastnit. Ačkoliv navrhly, aby se školení konalo v Praze a ony tak nemusely porušit své regule a bydlet v internátě mimo klášter, bylo jejich prvotní odmítnutí bráno jako nepřátelské, protirežimní gesto.

Sestry v té době již musely tušit, že se nad nimi stahují mračna, neboť do nemocnice bylo přijímáno stále více civilních zdravotních sester. V létě 1952 pracovalo v Nemocnici Pod Petřínem již třicet civilních sester, a ačkoliv si někteří lékaři údajně stěžovali, že s nezkušenými sestrami nemohou spolupracovat, obdržely boromejky v červenci memorandum, ve kterém lékařský kolektiv požadoval jejich odstranění: *Řádové sestry nemocnice „Dr. Budína“ (celý název nemocnice v letech 1952–1953 zněl Okresní nemocnice Dr. Budína – pozn. aut.) odmítly zdravotně politické školení, a tím daly najevo nepřátelský postoj vůči lidově demokratickému zřízení. Lékařský kolektiv zdejší nemocnice prohlašuje, že nehodlá s těmito sestrami spolupracovat a žádá jejich odstranění*.³² V druhém memorandu z 9. srpna téhož roku žádal lékařský kolektiv také odchod všech vedoucích sester, neboť *odstraněním těchto vedoucích sester byly by mladé sestry zbaveny neblahého vlivu a my věříme, že by se nám podařilo získat je*

25 Tamtéž, k. 1, inv. č. 42.

26 Archiv SCB, Kronika SCB.

27 NA, f. SÚC 1949–1956, k. 1, inv. č. 42.

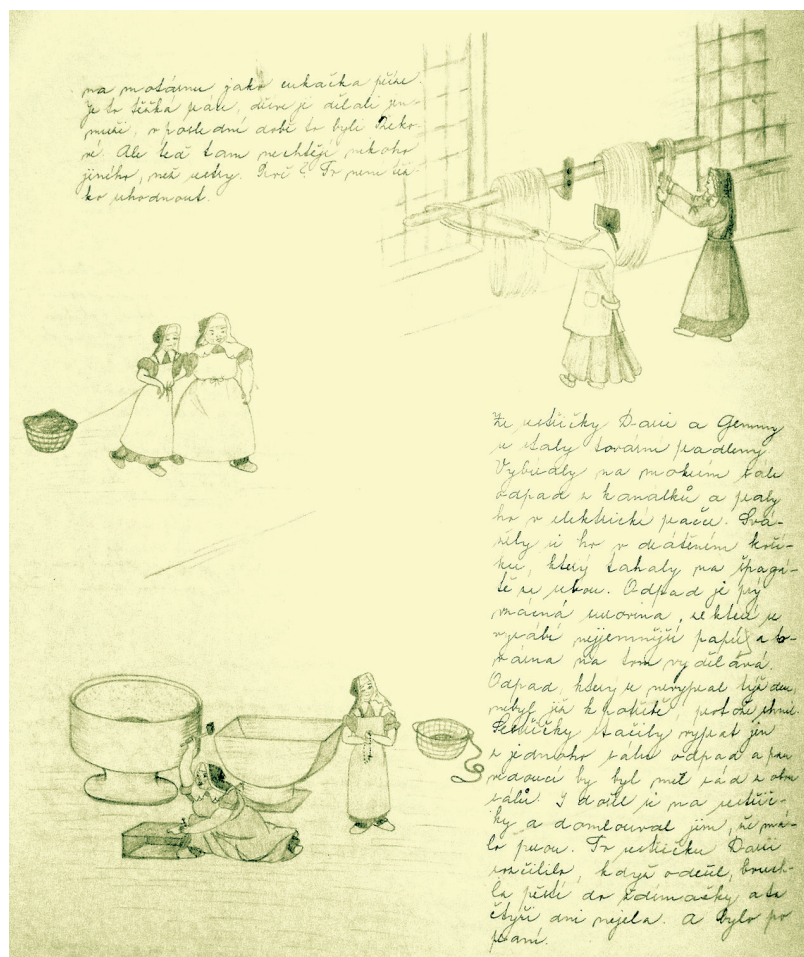
28 Boromejky patřily v padesátých letech mezi nejvíce perzekvované řeholnice, v různých procesech jich bylo zatčeno a odsouzeno dvaadvacet, včetně dvou představených – generální představené Bohumily Žofie Langrové a představené prachatického kláštera Vojtěchy Hasmandové. Obě byly odsouzeny k vysokým trestům. Více k jednotlivým procesům viz SCHILDBERGEROVÁ, Assumpta: *Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského*, s. 222.

29 Řeholnice byly podle *Instrukcí k ohlašovací povinnosti řeholnic* od 1. prosince 1950 povinny vyžádat si od církevního úřadu souhlas ke vzdálení se od místa svého bydliště, pokud hodlaly toto místo opustit na dobu delší než 24 hodin. Církevní oddělení ONV udělovalo souhlas, pokud se jednalo o dobu od 1 do 14 dnů, v případě opuštění kláštera na dobu 14 dnů až 1 rok byl potřeba souhlas církevního oddělení KNV a na dobu delší než 1 rok či přesídlení natrvalo souhlas přímo SÚC. VLČEK, Vojtěch (ed.): *Ženské řehole za komunismu 1948–1989*, s. 3.

30 NA, f. SÚC – dodatky 1949–1956, k. 198, inv. č. 34.

31 NA, f. SÚC 1949–1956, k. 43, inv. č. 102.

32 Archiv SCB, Memorandum z 2. července 1952.

Ukázka z kroniky, kterou si boromejky vedly během svého pracovního nasazení v textilní továrně
Zdroj: archiv SCB

presvědčováním.³³ Postoj lékařů k výpovědi řeholnic však zřejmě nebyl jednotný a někteří z nich se proti dosavadnímu postupu ohradili na schůzi konané v odpoledních hodinách 13. srpna na ředitelství Ústavu národního zdraví: *Dr. Vahala se přihlásil ke slovu, že ho překvapují slova „na přání lékařského kolektivu“, že je přednostou oddělení, má čtyři sekundáře, ale ani*

jeden si neřádal odstranění řádových sester. Dr. Kopriva ho přerušil a opět zdůraznil: „Na přání lékařského kolektivu budou dnes večer řádové sestry zproštěny služby.“³⁴ Události nabraly rychlý spád – 13. srpna odpoledne se jedna z hlavních sester, boromejka Edigna Bílková, měla dostavit na Ústředí České katolické charity, kde jí byl předložen příkaz SÚC k umístění padesáti

boromejek do různých charitních domů a rozmístění sester do třiceti let na manuální práce. Ještě toho dne k večeru dostaly boromejky výpověď z nemocnice. S poukazem na to, že jejich chování není v souladu s požadavky na kázeň a že narušuje pracovní pospolitost, byly s okamžitou platností zproštěny služby a měly hned poté, co předají inventář, opustit pracoviště. Ve výpovědi bylo zmíněno, že se nepodobily ustanovení platového zákona, když nepřijaly stanovené mzdy, a že se odmítly zúčastnit odborného školení, které mělo sloužit k získání a prohloubení vědomostí, potřebných k řádnému výkonu zdravotní péče o pracující, ačkoliv zákon přímo stanoví, že každý zaměstnanec je povinen rozšiřovat a prohlubovat své vědomosti politické i odborné, potřebné k plnění svěřených úkolů.³⁵ Sestra Edigna Bílková, která výpověď přebírala ve správní kanceláři nemocnice, se proti výtkám ohradila, nicméně nakonec rozhodnutí za ostatní řeholnice přijala se slovy: *Nemocnici a mateřinec neopouštíme dobrovolně, ale ustupujeme násilí.*³⁶ Sestry měly neprodleně předat inventář, klíče a kuchyňské zásoby civilní službě, která nastupovala v půl osmé večer. Poté, co civilní sestry odmítly převzít po boromejkách službu, musely do nemocnice „Dr. Budína“ narychlo nastoupit sestry z Bulovky. Provoz nemocnice si žádal noční předání, které také údajně hladce probíhalo až do půl čtvrté ráno. Po celou noc byla přítomna nemocnice obklíčena tajnou policií. Sestry se bezprostředně poté uchýlily do klauzury, kam následujícího dne, tedy 14. srpna odpoledne přinesla církevní referentka seznamy charitních domů a plán rozmístění. Čtyřiačtyřicet mladých sester si vyžádalo ministerstvo lehkého průmyslu pro továrnu v Trutnově, dvě sestry dostaly povolení, aby zů-

33 Tamtéž, 2. memorandum z 9. srpna 1952.

34 Tamtéž, Vzpomínky SM Reginy Kaniové, nedatováno.

35 Tamtéž, Zproštění dalšího výkonu práce zdravotních sester. Srov. rozhovor se SM Edignou Bílkovou na <http://www.pametnaroda.cz/search?query=edigna> (citováno k 20. 7. 2012).

36 Tamtéž, Vzpomínky SM Reginy Kaniové, nedatováno. Srov. rozhovor se SM Edignou Bílkovou na <http://www.pametnaroda.cz/search?query=edigna> (citováno k 20. 7. 2012).

Ubytování sester v budově bývalé restaurace v Nových Voletínách u Trutnova

Foto: archiv SCB

staly v mateřinci, než bude dokončeno předání a vyúčtování, a dohlédly na odeslání nábytku za sestrami.³⁷ Brzy ráno 15. srpna 1952 přijela na dvůr dvě nákladní auta, která měla odvézt zavazadla, a o pár hodin později již star-

ší a nemocné sestry odjížděly do dosud fungujících filiálních domů, případně centralizačních klášterů či nemocnic.³⁸ Téhož dne vyjely i sestry do třiceti let směr Trutnov. Poslední obyvatelky opouštěly mateřinec 20. srpna 1952.

VE VÝROBĚ

Členové Státního úřadu pro věci církevní rozhodli o pracovním nasazení mladých řeholnic v listopadu 1950, přičemž těch řeholních řádů a kongregací, které nepracovaly ve zdravotnictví, se týkalo od ledna následujícího roku. Převedení přibližně 2000 řeholnic z centralizačních středisek do průmyslu v roce 1951 bývá označováno také jako závěrečná etapa akce „Vyklizení ženských klášterů“. O nasazení sester do výroby se rozhodlo především kvůli nedostatku pracovních sil v lehkém průmyslu, v materiálech SÚC však jako důvod nalezneme také to, že kontakt s normálním prostředím přiměje řeholnice přejít do civilu.³⁹ Nejvíce sester z různých kongregací pracovalo ve Varnsdorfu v továrnách na punčochy Elite a na koberce Velveta.

Boromejky, které odjely brzy ráno 15. srpna 1952 jen s osobními věcmi, matracemi a peřinami z pražského mateřince do Trutnova, se v místě svého pracovního nasazení setkaly i se sestrami dominikánkami, voršilkami, se Školskými sestrami de Notre Dame, sestrami sv. Kříže či cyrilkami.⁴⁰ Již v autobuse se dozvěděly, že budou rozděleny na dvě skupiny. První skupina, v níž měly být méně zdatné sestry, dostala ubytování v Trutnově, druhá měla bydlet v „zařízeném“ internátě v Libči nedaleko továrny. Internátem v Libči se ukázala být někdejší hospoda, nyní vybavená drátěnými postelemi a pouze dvěma židlemi. Sestry proto dostaly povolení zajet do Prahy pro nábytek, který ještě zůstal v bývalém mateřinci. Na zařízení nového domova dostaly týden. Podle kroniky, kterou si sestry vedly v době svého pobytu v internátech, musely ze začátku sedět na prknech, která se

37 Archiv SCB, Kronika SCB.

38 Starší sestry postupně odjížděly do charitních domů v Rožďalovicích, Strakonících, Prachaticích, Hrabčicích a na Šumavu. Nemocné sestry byly rozvezeny do Mělníka-Podolí, Prčic a do vinohradské nemocnice. Na nádraží odvezli sestry směřující do Jiříkova, Plavče, Frýdlantu nad Ostravicí, Mnichova u Vrba a Vidnavy. Archiv SCB, Plán rozmístění sester.

39 NA, f. SÚC 1949–1956, k. 3, inv. č. 5, Plán dalšího postupu proti ženským řeholím z 14. listopadu 1950.

40 Archiv SCB, Kronika Sestry v továrně.

položila přes dva kbelíky. Ani vaření nebylo jednoduché, neboť neměly žádné nádoby. První oběd mimo mateřinec tak uvařily v obyčejném lavoru.

Práce, kterou nastoupily 25. srpna 1952 v továrně na zpracování lnu, byla podle svědectví mnoha sester jednotvárná a velmi namáhavá. Pracovalo se v prašném, horkém, vlhkém a hlučném prostředí, a než si na tyto pracovní podmínky zvykly, mívaly některé sestry zvýšenou teplotu a zvracely. Pracovalo se na tři směny, střídavě po týdnech od 6 do 14 hodin, od 14 do 22 hodin a od 22 do 6 hodin ráno. Sestry, které musely do továrny dojíždět, vstávaly již ve 3 hodiny, od 3.30 rozjímalý a od 4.00 hodin byla mše. Dvě sestry byly určeny na domácí práce a zůstávaly v internátě. Od začátku měly řeholnice konflikty kvůli pracovní době o nedělích a svátcích. Boromejky odmítaly v tento čas chodit do práce, za což jim pak zkracovali dovolenou, kterou trávily uklízením v továrně nebo vybíráním brambor na poli. Byl jim také snížen příděl potravinových lístků.

Trestem bylo i další stěhování. Boromejky se z Trutnova stěhovaly dvakrát – poprvé v červnu 1953 do Maršova a podruhé v červnu 1954 do Svobody nad Úpou.⁴¹

Také v příhraničních továrnách byly boromejky nuceny účastnit se různých schůzí a politických školení a zřejmě jim občas i vyhrožovali: *Jeden týden jsme si i do práce nosily s sebou v tašce nepotřebnější věci, protože nám vyhrožovali, že nás odvezou na Sibiř.*⁴² Podle stávajících opatření se na řeholnice mělo působit také prostřednictvím tisku, který měl být na pracovišti

Vchod do Domu sv. Notburgy ve Šporkově ulici v Praze. Nad portálem je heslo boromejek Humilitas, které značí mírnost, pokoru, nesobeckost, laskavost a soucit. Foto: Zuzana Michálková

k dispozici, nebo promítáním filmů.⁴³ Sestry se podobným schůzím a instruktážím vyhýbaly, za což jim někdy v internátě naschvál zavřeli vodu, takže ze sebe nemohly ani smýt špínu z továrních hal.⁴⁴ Po přestěhování do Maršova pracovaly boromejky v továrně v Temném dole, kam dojížděly z bývalého plicního sanatoria Svoboda. Do Svobody nad Úpou byly za trest přemístěny po květnových volbách v roce 1954, jichž se odmítly účastnit.⁴⁵ V pohraničí byly nasazeny na práci především mladé sestry s pouze dočasnými sliby, které musely každý rok tajně obnovovat. Do Trutnova, Libče, Maršova a později i do Svobody za nimi tajně dojížděl pater Antonín Nekula (1889–1980), u kterého boromej-

ky obnovovaly svoje zasvěcení a který sloužil slavnostní mše. Aby se nic z toho neprozradilo, v dopisech se podepisoval jako teta Tonča. Podle vzpomínek sester se několikrát během svého pobytu v internátě musel skrýt před církevní referentkou, která přišla nečekaně na kontrolu.⁴⁶

STÁT VERSUS BOROMEJKY V ZÁVĚRU 50. LET

Postupné změny ve stranické politice a v metodách uplatňovaných doposud vůči některým skupinám obyvatel se projeví i ve vztahu k církevním společenstvím. Strana upustila od některých administrativních zásahů, zejména pokud neměly zákonný podklad.

41 Tamtéž.

42 Archiv SCB, Vzpomínky sestry Petřiny Schreiberové. Rukopis ze dne 31. 12. 2002.

43 NA, f. SÚC – dodatky 1949–1956, k. 198, inv. č. 5, Opatření v řeholích ze dne 10. 9. 1953.

44 Archiv SCB, Vzpomínky sestry Petřiny Schreiberové. Rukopis ze dne 31. 12. 2002.

45 K volbám do národních výborů v roce 1954 přišlo z celkového počtu oprávněných voliček z řad řeholnic 57,3 %. Nejnižší účast byla právě v závodních internátech – 12,85 %, nejvyšší mezi sestrami v charitních domech – 73,3 %. Po sabotování voleb musely představené dle nových opatření podstoupit slib věrnosti a 40 % „nejreakčnějších“ řeholnic bylo posláno do civilu. V srpnu 1954 došlo podle upraveného plánu k zásahu proti vybraným řeholnicím v Broumově a Uherském Hradišti. Týkalo se to hlavně dominikánek a těšitelek. VLČEK, Vojtěch (ed.): *Ženské řehole za komunismu 1948–1989*, s. 35.

46 Archiv SCB, Vzpomínky sestry Petřiny Schreiberové. Rukopis ze dne 31. 12. 2002.

Boromejky na zahradě Domu sv. Notburgy, 2011

Foto: Zuzana Michálková

Od podzimu 1954 začalo postupně propouštění sester ze zaměstnání v továrnách, zejména ze zdravotních důvodů. V lednu 1955 odmítly některé boromejky přejít z jednoho továrního oddělení do druhého a odjely do Prahy na Ústředí České katolické charity, za což nebyly nijak sankcionovány, a dostaly dokonce povolení zůstat v charitních domech jako ošetřovatelky. Takto sestry postupně opouštěly i pracoviště v Temném dole, přičemž s posledními šesti řeholnicemi byl rozvázán pracovní poměr k 31. lednu 1956. Všechny našly opět uplatnění jako ošetřovatelky v ústavech sociální péče.⁴⁷ Role boromejek jako ošetřujícího personálu v sociálních ústavech a v domovech pro přestárlé a umírající se ukázala jako nenahraditelná. Stát musel postupně rezignovat na některé násilné donucovací prostředky. Již po odložení akce „B“ v roce 1953 byli členové Státního úřadu pro věci církevní nuceni konstatovat, že je nutné

*vrátit se k původním formám práce v řeholích a odstranit některá administrativní opatření, která nemají zákonného oprávnění nebo vyvolávají nežádoucí odpor řeholnic.*⁴⁸ SÚC se sice nadále snažil snížit počet řeholnic novými postupy, jeho snaha ale stále narážela na nedostatek financí a jiných pracovních sil. V roce 1954 podal SÚC návrh na propuštění internovaných představených, což se v následujících letech také stalo. Prvních sedm sester bylo propuštěno na jaře 1954. Místo donucovacích prostředků měla být navázána těsnější spolupráce s představenými řádů a komunit, dále zesílena přesvědčovací práce mezi řeholnicemi a vytvořeny vhodné podmínky pro vystoupení řeholnic z řádů.⁴⁹

I přes změněný postoj vůči řeholím bylo působení boromejek v nemocnicích nadále nepřijatelné. V druhé polovině 50. let pokračovalo jejich propouštění (z některých nemocnic dostaly boromejky výpověď dokonce

až v roce 1959), povolenu měli jen práci v ústavech pro mentálně postižené či v domovech pro přestárlé, které byly většinou pod správou České katolické charity. Řeholnice byly nadále pod dohledem Státní bezpečnosti, a zatímco některé dříve zatčené sestry opouštěly brány vězení, ve Znojmě 3. ledna 1959 zatkli generální vikářku Theoforu Kmoníčkovou. Na základě udání jiné sestry, podle které se vikářka nevhodně vyjadřovala na adresu režimu, byla Theofora Kmoníčková 6. března 1959 odsouzena ke třem letům vězení. Spolu s ní stanula před soudem i mělnická představená Praxedis Krejčová a sestry Rafaela Simandlová a Růžena Radová, které si u soudu vyslechly podmíněné tresty.⁵⁰ Nadále také přetrvávaly pokusy proniknout do komunity sester, především prostřednictvím školení, schůzí nebo agitace civilních spolupracovnic. Do kongregace se nesměly přijímat nové členky a ani řádné sestry nemohly obnovovat své řeholní sliby. Pod tlakem okolností musela být porušena Konstituce kongregace a čekatelství a noviciát byly zkráceny, aby dívky, které stály o vstup do řádu, nemusely být posílány domů. Řada kongregací se také v následujícím období podílela na budování tajných ilegálních komunit. Za generalátu tehdejší představené boromejek Vojtěchy Hasmandové byly na jméno soukromé osoby zakoupeny menší bytové objekty v Praze, kde probíhalo tajné školení čekatelek, jejich noviciát a kde také následně skládaly profesní sliby. To vše při plném pracovním úvazku v nemocnicích, dětských domovech nebo ústavech sociální péče. Takto vyšlo v roce 1989 z tzv. katakomb třicet čtyři profesek, pět novickek a pět čekatelek.

Do Nemocnice Pod Petřínem se sestry boromejky vrátily v roce 1991. PČ

47 NA, f. SÚC 1949–1956, k. 1, inv. č. 42, Postup vůči řeholím z roku 1956.

48 Mezi plány pro rok 1953 a 1954 bylo kromě jiného zrušení platnosti směrnic o povinném hlášení pobytu řeholnic nebo apel, aby řeholnice měly pocit volnosti. NA, f. SÚC – dodatky 1949–1956, k. 198, inv. č. 34.

49 NA, f. SÚC 1949–1956, k. 2, inv. č. 45. Srov. VLČEK, Vojtěch: *Ženské řehole za komunismu 1948–1989*, s. 33.

50 SCHILDBERGEROVÁ, Assumpta: *Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského*, s. 222.